



EVFEMIZM TERMININIŇ EVROPA MÁMLEKETLERINDE IZERTLENIWI

Babaniyazova Nursulw Konisbayevna
Ájiniyaz atındaǵı NMPI tayanış doktoranti

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17704620>

Annotaciya: Házirgi rawajlanıp atırǵan dáwirde evfemizmler tilde ádep-ikramlılıq normaların saqlawǵa hám de jámiyettegi tildiń rawajlanıwına járdem beretuǵın fenomen sıpatında qaraladı. Jámiyette insanlar arasında ushırasıp atırǵan qolaysız, qopal yáki unamsız mánilerge iye bolǵan sózlerdiń ornına, almastırılıp, jumsartıp qollanılatuǵın sózlerge bolǵan talap arttı. Bul maqalada evfemizmlerdiń til ilimindegi roli, olardıń úyreniliw táriyxı hám ilimpazlardıń evfemizm haqqında bildirgen óz pikirleri berilgen.

Tayanış sozler: evfemizm túsiniǵi, evfemiya qubılısı, evfemizm kategoriyaları, evfemizm túrleri, til mashqalası.

Annotation: In the current era of development, euphemisms are viewed as a phenomenon that helps maintain norms of politeness and etiquette in language while contributing to the evolution of language in society. There has been an increasing demand for words that can be used as substitutes, softening and replacing uncomfortable, crude, or negatively connotated terms encountered in interactions between people. This article presents the role of euphemisms in linguistics, the history of their study, and scholars' perspectives on euphemisms.

Key words: the concept of euphemism, the phenomenon of euphemism, categories of euphemism, types of euphemism, language problem

Аннотация: В современном развивающемся мире эвфемизмы рассматриваются как феномен, способствующий сохранению этических норм в языке и развитию языка в обществе. В обществе возрос спрос на заменяющие и смягчающие слова вместо неприятных, грубых или негативных слов, встречающихся среди людей. В данной статье рассматривается роль эвфемизмов в лингвистике, история их изучения и мнения ученых об эвфемизме.

Ключевые слова: понятие эвфемизма, явление эвфемии, категории эвфемизма, виды эвфемизмов, языковая проблема.

Evfemizmlerdiń til iliminde payda bolıwı eski jámiyetlerdiń gender rollerine hám hayal adamlarǵa bolǵan múnasibetlerge baylanıslı bolıp, bunda hayal adamlardı bildiretuǵın sózler hár dáwirde túrli mádeniyatlarda rawajlanıp barǵan.

Orta asirlerde hayal adamnıń roli tiykarınan úyde bolǵan hám bul «náziklik» yáki «múlayımlıq» sıpatlar menen berilgen. Biraq XIX asirde feministic háreketlerdiń rawajlanıwı hám hayal adamlardıń huqıqları ushın gúres baslanıwı menen, evfemizmler hám genderge tiyisli sózler kóbirek sociallıq hám siyasıy áhmiyetge iye bola basladı. Hayallardıń jámiyetdegi ornı ózgergen sayın, bul sózlerdiń barǵan sayın túrlenip, gender teńligi tárepien tán alınatuǵın jaǵdayǵa keldi. Usınday máseleler feminist tilshiler



tárepinen máselen Deborah Cameron,[2.388] Robin Lakoff [5.48]hám de basqa izleniwshiler tárepinen úyrenilgen.

Evfemizm ataması grek tilinde «euphêmismo» sózinen alıńǵan bolıp, «eu –jaqsı, phemi - soyleymen» degen mánini ańlatadı. Til iliminde ádette qopal, unamsız yáki jaǵımsız bolıp esitiletuǵın sózlerdiń ornına almasıwı sıpatında qaraladı.

«Evfemizm» termininiń birinshi sózlik jazıwında beriliwine kelsek, bul waqıya XVII ásirdeń ortalarında júz bergen dep esaplanadı. 1656-jılı Tomas Blaunt[1. 224] «Glossographia Or A Dictionary Interpreting All Such Hard Words Of Whatsoever Language, Now Used In Our Refined English Tongue» atlı sózligin baspadan shıǵarǵan, onda evfemizm túsiniǵine tómendegishe sıpatlama berilgen edi: «euphemism (euphemismus) a good or favourable interpretation of a bad word», bunıń mánisi: «evfemizm - jaman sózdiń jaqsı yamasa paydalı túsindirmesi» degendi ańlatadı. Sonday-aq, inglis hám rus til biliminde de evfemizmlerdi úyreniwge arnalǵan kóplegen izertlewler bar. Atap aytqanda, R.W.Holderdiń [3.416] «How Not to Say What You Mean: A Dictionary of Euphemisms» shıǵarmaları evfemizmlerdiń leksikografiyalıq táreplerin úyreniwde áhmiyetli derek bolıp xızmet etedi. Bul shıǵarmalarda túrli temalardaǵı evfemizmler jıynalǵan bolıp, olardıń semantikalıq hám pragmatikalıq ózgeshelikleri analizlengen. Lakoff bolsa evfemizmlerdiń tillik hám jámiyetlik áhmiyetin analiz etip, olardıń tek ǵana til emes, al jámiyetlik dúzilisler menen de baylanıslı ekenligin atap ótedi. Onıń pikirinshe, evfemizmler jámiyettegi tabulardı jumsartıw hám názik temalardı talqılaw barısında áhmiyetli orın tutadı. Lakofftıń kózqarası boyınsha, awdarmashı evfemizmlerdi mádeniyatlar arasındaǵı ayırmashılıqlardı esapqa alǵan halda awdarıwda , náziklikti saqlawı kerek degen pikiridi aytadı.

XIX ásirge kelip ózgeshe mádeniy turmıs tárizi júzege keledi , er adamlar islep shıǵarıw jumısları menen bánt bolıwı, hayal adamlar bolsa ózlerin ómirlik joldaslarına hám de shańaraǵına baǵıshlawı lazım edi. Ádep-ikramlılıq hám rásmiy senzura kúsheyip, náziklik, sóylew mádeniyatı jáne de rawajlana basladı. Shekspirdiń dóretpelerinde ushıraytuǵın «ádepli shańaraqlarda qollanılmaytuǵın hám dawıs shıǵarıp oqıw múmkin bolmaǵan» degen sózlerdi analiz qılǵan Tomas Bodler áyne usı dáwirlerde úlken abıroy arttırdı. Ol jazıwshınıń 10 tomliq shıǵarmalar toplamına redaktorlıq qıldı.

Evfemizmlerdi úyreniw tariyxında XIX ásirdeń aqırı jańa basqısh boldı, sebebi dál sol waqıtta nemis izertlewshisi G. Pauldiń [11.499] miynetleri járiyalandı. Ol evfemizmlerdi semantikalıq ózgerisler sxemasında metafora hám metonimiya menen bir qatarda ajıratıp kórsetken . XX ásirge kelip tek ǵana adam aǵzaları, haywanlar hám janlikler, kesellikler, nárseler hám hádiyseler atın evfemiylestiriw háwij alıp basladı.



Sebebi jáhán urısı dáwirinde adam sawdası, jetimlilik kóbeyip bargan sayın evfemikalıq birlikler hám argotizmler de kóbeyip bardı. Olardıń ruwxıy ózine tán ózgeshelikleri zaman hám mákanda, adamzattıń is háreketleri hám jaǵdayı menen baylanıslı halda tamır jaya basladı. XX ásirdeń ortalarına kelip evfemizm haqqındaǵı pikirler 1961-jılı akademik I.I.Meshchaninovtıń 75 jıllıǵına baǵıshlanǵan «Til bilimi problemaları» toplamında jariq kórgen B. A. Larinnıń [9.101] «Evfemizmler haqqında» atlı miynetinde berilgen. Házirgi zamanagóy lingvistikada evfemizmlerdi izertlew jumısları tek ǵana leksikografiyada ǵana emes, lingvistikalıq jaqtan da keńnen izertlewler alıp barıldı. Evfemizmlerdi úyreniw barısında olardı toparlarǵa bóledi máselen, evfemizmlerdiń siyasatqa, diniy, medicina tarawlarına baylanıslı ekenligi aytıp ótilgen.

Ulıwma til iliminde J.Vandryes sıyaqlı lingvistler tárepinen taraw menen baylanıslı ádebiyatlar da aytıp ótilgen bolıp, olardıń pikirleri evfemizm mazmunı rawajlanıwında úlken áhmiyetke iye. Usı hádiyseni ayırıqsha millet, ayırıqsha jınıs wákilleri mısasında bergen alımlardıń qatarına A.N.Samoyivich [12.167], Baskakov [7.3] lardı kiritiw múmkin. V.P.Moskvin [10.264] «Эвфемизмы в лексической системе современного русского языка» atlı miynetinde evfemizmlerdiń kategoriyalıq maqami, evfemizaciya usılınıń qollanıw sferası, sonday-aq evfemizmlerdiń qatar kelgen hádiyseler menen óz ara múnásibetin úyrendi.

XX ásirdeń 70-80-jıllarında evfemizaciya máseleleri boyınsha A.M.Kacevtıń jańa tiykarǵı miynetleri payda boldı. L.M. Kacev [8.22] óziniń «Házirgi inglis tilindegi evfemizmler. Socialıq-lingvistikalıq súwretlew tájiriyesi» degen dissertaciyasında bul til qubılısın tek ǵana tabu menen baylanıstırıp qoymadı. Ilimpaz evfemizmlerdiń strukturalıq-semantikalıq hám túsinik aspektleri boyınsha óz klassifikaciyasın usındı. Evfemikalıq mániniń mashqalalı tarawların izertlewge Estremadura universitetiniń professorı Luiza Mariya Armento Moreno [4.744] áhmiyetli úles qosqan. Ol «Evfemizm kóbinese sóylew mádeniyatına tilden tısqarı jantasıw bolıp esaplanadı» dep jazadı.

Rus tilshi ilimpazı professor V.P. Moskvinniń bir qatar miynetleri ayırıqsha dıqqatqa ılayıq. Avtordıń «Házirgi rus tiliniń leksikalıq sistemasındaǵı evfemizmler» atlı monografiyası birneshe márte qayta basılıp shıǵarılǵan. Bul jumısta evfemizaciya usıllarınıń kategoriyalıq jaǵdayı hám qollanıw tarawı úyrenilgen bolıp, evfemizmlerdiń basqa da uqsas túsinikler menen baylanısı anıqlastırılǵan. Bul bolsa evfemizmlerdi tolıǵıraq klassifikaciyalaw, olardıń payda bolıw usılların anıqlaw hám tártipke salıwǵa járdem beredi.

Francuz til biliminde Y.Meye hám J.Vandriyesler[6.259] birinshilerden bolıp bul til mashqalasına itibar qaratqan. Máselen, Jozef Vandriestiń pikirinshe, evfemizm sóylewge unamlı jantasıwdı júzege keltiriw maqsetinde qollanıladı, bunday qayta atalıwdıń payda



bolıwı qadağan etilgen sózlik quramın sıpayıraq hám mádeniyatlıraq formada bildiriw talabı menen boladı dep esaplaydı. Bul pikirden J.Vandriestiń de evfemiya qubılısı hám evfemizmiń lingvistikalıq tábiyatın durıs talqılağanlıǵı túsiniledi. Bul eki lingvist evfemizmlerdi jámiyet aǵzalarınǵın tilden paydalana alıw kónlikpesi menen baylanıslı halda úyrengen.

XXI ásirde baslap rus til biliminde evfemizmiń teması sheńberinde 156 ǵa jaqın kandidatlıq dissertaciya jaqlanǵanı bul qubılıstı úyreniwdiń rawajlanıwınan derek beredi.

Ádebiyatlar:

1. Blount T. Glossographia Newcomb, 1656. 224 p.
2. Deborah Cameron. The Feminist Critique of Language. 1985; p.388
3. Holder, R. W. A dictionary of euphemisms. How not to say what you mean / R. W. Holder. – Oxford: Oxford university press, 2008. – 416 p.
4. Moreno L.M.A. La interdicción lingüística: estrategias del lenguaje políticamente correcto en textos legales educativos selección de leyes educativas (1986-2006). Cáceres, 2009. 744 p
5. Robin Lakoff. Language and Woman's Place. Cambridge University Press 1973 pp.45-80
6. Vendryes J. Le Langage. Paris, 1921. 259 p.
7. Баскаков Н.А. Пережитки табу и тотемизма в языках народов Алтая //Советская тюркология. – Баку, 1974. – №2. – С.3-9.
8. Кацев А.М. Эвфемизмы в современном английском языке: опыт социолингвистического описания: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Кацев Анри Матвеевич. Л., 1977. 22 с.
9. Ларин Б. А. Об эвфемизмах //Ученые записки ЛГУ.-Л, 1961. С. 101-114.
10. Москвин В. П. Эвфемизмы в лексической системе современного русского языка. М.: ЛЕНАНД, 2010. 264 с.
11. Пауль Г. Принципы истории языка. Москва, 1960. 499 с.
12. Самойлович А.Н. Запретные слова в языках казах- киргизской замужней женщины. – СПб: Рус. вост. отд. общество. – 1915. – С. 167.